

Az elmúlt évtized során fokozatosan erősödött a nonprofit szervezetek szolgáltatási funkciója és növekedett azon közösségi feladataik köre, amelyek ellátása hagyományosan az állam feladata. Bizton állíthatjuk, hogy a magyar nonprofit szektor a nyugat-európai modell felé közeledik, és meggyőződésünk, hogy a civil szféra kiépülésének, növekedésének, befolyásának kulcsa az, hogy mennyire lesz képes élni az információs társadalom kínálta új lehetőségekkel, elsősorban az egymás közötti információ- és tapasztalatcsere nyújtotta lehetőségekkel. Ha képes kihasználni a természetéből adódó rugalmasságot, szabad mozgásteret, kreativitást, akkor az állammal, a gazdasággal és a politikával azonos súlyú, megkerülhetetlen társadalomszervező erővé léphet elő nemzetközi, országos és helyi szinten egyaránt.

Ami pedig az ifjúsági referenseket illeti: a jövőt illetően lehet okunk némi optimizmusra, hiszen a kormány 2009 októberében elfogadta a Nemzeti Ifjúsági Stratégiát és 2010. január 13-án a Stratégia 2010–2011-re vonatkozó Cselekvési tervét, mely szerint elő kell készíteni az önkormányzatok gyermek és ifjúsági feladatainak és az azokat ellátó tisztviselők (ifjúsági referensek) hatáskörének szabályozását. A feladat felelőseként a Cselekvési terv a Szociális és munkaügyi minisztert jelöli meg, 2011. december 31-i határidővel. Reményeink szerint ezen túlmenően a feladatok mellé sikerül forrásokat is rendelni, s talán ennek legmegfelelőbb formája a normatív támogatás lehetne. Konkrét feladatok és hatáskörök, valamint a megvalósításukhoz szükséges források birtokában, talán az ifjúsági referensek munkája is hatékonyabb lehet.

Csiha Tünde

A felsőfokú tanulmányok hatása a munkaerőpiaci reintegrációra

A szakmai karrierút megszakítása a gyermekszülés és gyermeknevelés idejére hátránnyal jár, mivel az otthon töltött évek alatt megkopnak a képességek, a megszerzett tudás elavulttá válik, illetve a kompetenciák sérülése mellett a munkaerőpiaci reintegrálódás bizonytalansága jelenti a munka világának rizikófaktorát. A tudás erodálásának elkerülését, és ezzel együtt az aktív munkavállalói létbe történő sikeres visszatérés lehetőségét biztosíthatja a gyermeknevelési ellátás idején folytatott tanulás. Érdeklődésünk egyrészt arra irányult, milyen jellegű döntési stratégiák vezethetik el a kisgyermeket nevelő hallgatókat az egyetemek és főiskolák padjaiba, milyen megfontolásból döntenek a diploma megszerzésének szükségesség mellett az inaktív időszakban. A másik kérdésünk a tanulmányok kimeneti szakaszára fókuszálva azt vizsgálja, milyen megtérülésre számíthatnak azok a nők a munkaerőpiacon, akik a szülést követő években felsőfokon képezték magukat, milyen módon befolyásolta az újonnan megszerzett felsőfokú végzettség a munkapiaci reintegrációjukat, és azt követő munkavégzésüket. Jelen tanulmány az utóbbi kérdéskör egy szeletét kívánja bemutatni olyan munkavállalók körében végzett vizsgálat alapján, amelynek során az inaktív éveik alatt felsőfokú tanulmányokat folytató, de azóta újból munkába állt nőket kerestünk meg. A megkérdezettek a Debreceni Egyetem és a Nyíregyházi Főiskolai egykori hallgatói voltak, és legalább egy évet töltöttek el a gyermekgondozási díj (gyed) vagy gyermeknevelési segély (gyes) igénybevétele után a mun-

kaerőpiacon friss diplomásként. A kutatás survey-jellegű kérdőívvel történt kérdezőbiztosok közreműködésével, a nehezen elérhető populáció tagjait (n=119) hólabda módszerrel kutattuk fel 2009-ben.

Sikeres és kevésbé sikeres befektetők

A kutatás során felkeresett nőket megkérdeztük a munkába történő visszatérésük körülményeiről, a korábbi munkahelyen tapasztalt változásokról, az új állás keresésének eredményességéről, az új végzettségének munkaerőpiaci hasznosításáról, az újbóli munkába állás magánéletre gyakorolt hatásairól. A felsőfokú tanulmányok megszerzését követő reintegráció során tapasztalt munkaerőpiaci változások mérésére szolgáló változók szolgáltatták az alpját az alminták létrejöttének.¹ A változókat súlyoztuk, és összegeztük aszerint, hogy a válaszadó a korábbi munkahelyére tért vissza, vagy új állást keresett, majd az átlaghoz képest elfoglalt hely szerint két értéktartományra osztottuk a mintát. Az átlag feletti értéktartományba tartozókat *sikeres befektetők*nek neveztük el, ami jelzi a tanulmányok sikeres hasznosítását, a tanulásba történő befektetések első megtérüléseit a munkaerőpiacon. A másik almintát a *kevésbé sikeres befektetők* nevet kapta, amely csupán a megkérdezés pillanatának állapotát tükrözi, hiszen a reintegráció óta eltelt időszak túlságosan rövid ahhoz, hogy sikertelen befektetésekről beszélhessünk, ezért az almintát teljes neve az „egyelőre megtérülést még fel nem mutató, kevésbé sikeres befektetők” lehetne. Az 1. táblázatban összefoglaltuk a diploma munkaerőpiaci hasznosításának lehetőségeit mérő változók alapján létrehozott alminták jellemzőit, a visszatérés iránya szerint elkülönítve.

1. táblázat: A sikeres és kevésbé sikeres befektetők jellemzői

A munkába való visszatérés iránya	Sikeres befektetők	Kevésbé sikeres befektetők
Korábbi munkahelyre visszatérők között	előléptették fizetésemelést kapott	változatlan körülmények között dolgozott tovább, nem változott a pozíciója és a feltételek
Új munkahelyen elhelyezkedők között	kedvezőbb munkafeltételek között dolgozhatott tovább új végzettségének megfelelő munkakörben dolgozik új végzettségének megfelelő a jövedelme megfelelő munkakörülmények munka és család összeegyeztethetőbbé vált	elbocsátották a megszerzett végzettség nem jelentett előnyt
Korábbi munkahelytől függetlenül	felfelé irányuló mobilitás egyéni megítélés szerint piacképes a diplomája	lefelé irányuló mobilitás egyéni megítélés szerint nem piacképes a diplomája

¹ Az alminták kialakításához felhasznált változók: előléptették fizetésemeléssel, előléptették fizetésemelés nélkül, jobb munkafeltételek között dolgozhatott tovább, változatlan körülmények között dolgozott tovább, nem vették figyelembe a diplomát, elbocsátották, az új állása új végzettségének megfelelő munkakört biztosít, az új állása új végzettségének megfelelő fizetést biztosít, megfelelő munkakörülmények, munkaidő, munka és család összeegyeztethetőbbé vált, az új diploma megkönnyítette vagy nem az álláskeresést, az általa elvégzett szak megkönnyítette vagy nem az álláskeresést, a tanulmányok előtti és utáni foglalkozásában vagy/és beosztásában felfelé/lefelé irányuló (vagy változatlan) mobilitás valósult meg, egyéni megítélés szerint (nem) piacképes a diplomája.

A minta nagyobb hányada (63 százalék) a sikeres befektetők közé tartozik, 76 fő esetében történtek olyan kedvező változások a munka világába való visszatérést követően, amelyek összefüggésbe hozhatók a diploma megszerzésével. Ez a magas arány önmagában komoly eredmény, és azt mutatja, hogy a szándékolt karriertörés időszakában végzett tanulmányi befektetések a sikeres elhelyezkedésen túl egyéb hozadékokkal is járnak, amelyek egy része rövid időn belül jelentkezett a reintegrálódást követően. További 45 válaszadó esetében (37 százalék) ez egyelőre még nem mondható el, de a korábbi pozíciók megtartása, és a lefelé irányuló mobilitás elkerülése tulajdonképpen sikeres reintegrációként értékelhető, és várhatóan később történik meg a stagnáló karrierszakaszból való kimozdulás.

A munkapiaci sikeresség szerint kialakult két csoport demográfiai háttérmutatóiban nem találunk lényeges különbséget. A férfi társak iskolai végzettsége szinte azonosnak mondható, mindkét csoportban a férfiak közel fele felsőfokú végzettséggel rendelkezik, és alig több mint egytizedük alacsony végzettségű. A válaszadók édesanyjainak képzettségi összetétele szintén egyezik, itt kevés diplomást találunk (14–15 százalék), 45 százalék körüli mindkét csoportban az érettségizett anyák aránya, s ettől alig kevesebb az alacsony végzettségűeké. Az édesapák esetében árnyaltabb az összetétel: alacsonyokon ugyan mindkét almintában 48 százalékos részarányt találunk, viszont a kevésbé sikeres befektetők apáinak 42 százaléka, a sikeres befektetők apáinak 33 százaléka rendelkezik középfokú végzettséggel, a diplomás apák aránya azonban a sikeres csoport tagjainál magasabb (20 százalék, szemben a 9 százalékkal).

Mindkét csoportba tartozó nőknek jellemzően két gyermeke van, a kevésbé sikeresek között mindössze hat százalékponttal magasabb a háromgyermekesek aránya; a gyermekszám – amely a munkavállalási hajlandóságra hatással van² – a reintegráció sikerességét esetünkben nem befolyásolta. Az újbóli munkavállalásra a lakóhely típusa sincs meghatározó befolyással, a sikeresek között valamennyivel (7 százalékkal) több nagyvárosi lakost találunk, és kevesebb kisebb a kistélepedéseken élők aránya (6 százalékkal). A további demográfiai háttérváltozókra sem mutatható ki szignifikáns összefüggés vagy erős korreláció. Úgy tűnik tehát, hogy a munkaerőpiaci sikerességre a demográfiai háttér nincs erőteljes hatással, annak ellenére, hogy társadalmi és kulturális tőke kiaknázását és felhasználását várják a fizetett munka világában.³

A tanulmányi eredményesség és a munkapiaci sikeresség

A családi háttér hatását ezek után kizárhatjuk, de feltételezzük, hogy az iskolai eredményesség és a munkaerőpiaci sikeresség között kapcsolatot fogunk találni, gondoljunk a magasabb tőkefajtaikkal rendelkező, eredményes tanulók munkaerőpiaci pozicionálási lehetőségeire. Ennek a hipotézisnek a felülvizsgálatához az előbbieken létrehozott alminták kiválóan megfelelnek, hiszen pontosan a munkaerőpiaci sikeresség szerint hoztuk létre őket; a tanulmányi eredményesség mérésére a kérdőív azon blokkját használhatjuk fel, ahol az inaktív életszakaszban végzett tanulmányokra kérdeztünk rá. Feltételezzük, hogy azok esetében, akik a munkaerőpiacon a reintegráció után tapasztalták a tanulási megtérülések első jeleit, a tanulói évek alatt kimutatható egyfajta tanulmányi előny. Ezt

2 Nagy Gyula (2001) A nők gazdasági aktivitása és foglalkoztatottsága. *Statistikai Szemle*, No.1. pp. 35–55.

3 Blaskó Zsuzsa (2002) Kulturális reprodukció vagy kulturális mobilitás? *Szociológiai Szemle*, No. 2. pp.

3–27. Róbert Péter (2001) *Társadalmi mobilitás. Tények és vélemények tükrében*. Budapest, Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság – Századvég Kiadó.

az előnyt keressük az intézmény- és szakválasztás viszonylatában, a nyelvtudás terén, a diplomaszerzés körülményeiben, és a diploma minősítésében.

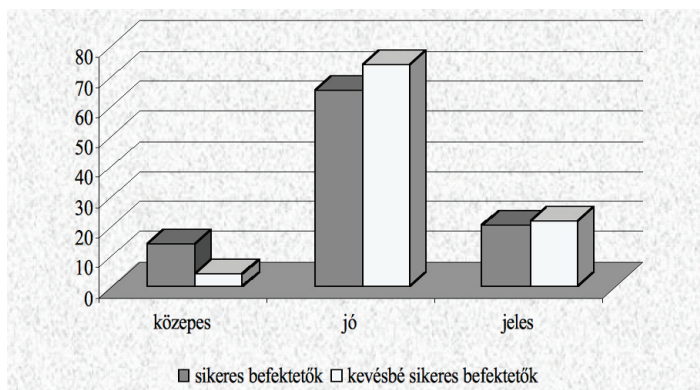
A felsőfokú intézményt tekintve a Debreceni Egyetem egykori hallgatói kerültek nagyobb súllyal a mintába (70 százalék), a Nyíregyházi Főiskolát a válaszadók mintegy harmada képviseli. A sikeres befektetők háromnegyede a Debreceni Egyetemen végzett, a másik csoportban az arányuk kisebb (61 százalék), a nem szignifikáns eltérés jelzi az egyetemi végzettség jobb hasznosíthatóságát a munkaerőpiacon, de esetünkben nem magyarázó erejű. A karonkénti megoszlást tekintve nem találunk lényegi különbséget, mindkét csoportban legnagyobb arányban bölcsészhallgatók kerültek, a sikeres befektetők között valamennyivel magasabb a két intézmény természettudományi karain végzettek aránya. Érdekes módon magas számban jelennek meg a sikeresek között az óvodapedagógusok és az egészségügyi kar abszolútjai, akiket az oktatási, szociális és egészségügyi szféra válságos helyzete miatt inkább soroltunk volna a másik csoportba, ahol azonban éppen a nem idegondolt gazdálkodástudományi (NYF) és jogi (DE) kar képviselői találhatók valamennyivel magasabb arányban. Lehetséges, hogy az utóbbi két karon megszerezhető, piacképesnek vélt szakmák túltelítettek, vagy hosszabb távon térülnek meg, még a korábban felsorolt karok hallgatói, akik jórészt az állami szféra alkalmazottjai, a korábbi pozíciójukhoz képest korábban léphettek előre új besorolásuk szerint. A szakonkénti megoszlás alátámasztja ezt a vélekedést, a javarészt tanári pályához köthető szakok (pl. magyar, idegen nyelvek, biológia), valamint az óvodapedagógia, szociálpedagógia, diplomás ápoló szakok egykori hallgatóinak legnagyobb része a sikeres befektetők csoportjában jelenik meg, még a jogászok, művelődésszervezők a másik oldalon (kivételt képez a gazdálkodási szak). A sikeres befektetők nemcsak objektív mércével mérve bizonyultak sikeresebbnek a szakválasztás terén, minthogy az adott szakma megszerzése kedvezőbben pozícionálta őket a munkapiacra, hanem a válaszadók egyéni meglátása is erre mutat rá. Ez derül ki arra a kérdésre adott, szignifikáns összefüggést mutató válaszból ($p=0,004$), ami az egykori szakválasztásra kérdezett rá: a sikeresek csoportjába tartozók háromnegyede utólag is helyesnek érzi döntését, ma is ugyanerre a fakultásra iratkozna be, még a másik csoport fele másik szakot választana. A szöveges válaszban a „jól választók” a diplomában szereplő szak gyakorlati életben való hasznosításával, a munkahelyi elvárásokkal, a korábbi alapképzettségének hasonlóságával indokolja döntésének helyességét, és örvendetes módon számos esetben megjelenik az intellektuális kibontakozásra utaló érdeklődés, a szakma szeretete is. A szak iránti csalódottságban többnyire a szakmában történő nehéz elhelyezkedés ténye fogalmazódik meg, de több válaszadó megemlíti a képzésben tapasztalt hiányosságokat.

A tanulmányi eredményességet befolyásolhatta a gyermekgondozási időszakot megelőző iskolai végzettség jellege. A két almintába azonos, fele-fele arányban kerültek az inaktív életszakasz előtt diplomával nem rendelkezők és a diplomások, az alapképzés tehát nem befolyásolta a tanulási befektetések megtérülését. A korábbi felsőoktatási tapasztalatok, vagy azok hiánya azonban összefüggésbe hozható a tanulmányi eredményességgel és a megtérüléssel. A felsőfokú végzettséggel korábban nem rendelkezőket megkérdeztük, nem érezték-e hátránynak a felsőoktatási tapasztalatok hiányát, azt gondolván, hogy ez negatív módon befolyásolta a tanulmányaikat; elgondolásunk azonban nem igazolódott, mindkét csoport tagjai nagy arányban (85–90 százalék) elutasították, hogy emiatt hátrányt szenvedtek volna. Hasonlóképpen a korábban is diplomás válaszadókról

azt feltételeztük, hogy a felsőoktatásban töltött időszak alatt szerzett jártasság segítette az újabb oklevél megszerzését, ez viszont mindkét csoport közel 80 százalékában bebizonyosodott. A válaszadók indoklása két területre koncentrálódik, az egyik a formális tudás: „előzetes tudással rendelkezett”, „a korábban megszerzett tudásra építhetett”, „ismerte a tananyagot”, a másik az informális tudás: „tudta, hogyan tanuljon, ismerte az oktatási rendszert”, „tisztában volt a követelményekkel, vizsgákkal”, „tudta, mi a feladata a szorgalmi és vizsgaidőszakban, ismerte a könyvtár használatát”, „megfelelő rutint szerzett”. Úgy tűnik tehát, hogy az általunk megkérdezett elsődiplomás felnőtt hallgatók a kvalifikációs egyenlőtlenség hátrányát nem érezték, a többedik diplomájukat szerzők viszont előnyben érezték magukat a nem diplomás társaikhoz képest. A munkaerőpiaci sikerességre azonban ez nem volt jelentős hatással, hiszen mindkét csoportban közel azonos eredményeket kaptunk.

A tanulmányi és munkapiaci eredményesség összefüggését vizsgáltuk az intézmény- és szakválasztás, illetve az alapvégzettség szempontjából, ezek alapján azonban nem vonhatunk le általános konzekvenciát. Nagyobb magyarázóerőt várunk a tanulási eredményesség objektív mutatójának, a diploma minősítésének vizsgálatától, feltételezve, hogy a munka világában jobban teljesítők a tanulásban is jeleskedtek. Az 1. ábra azonban megcáfolja ezt a vélekedésünket, és láthatóan a várakozásunkkal ellentétes kép rajzolódik ki.

1. ábra: A diploma minősítése a befektetési megtérülések sikeressége szerint, százalék

A kevésbé sikeres befektetők diplomájának átlaga (4,17) valamennyivel magasabb, mint a sikeresek csoportjéé (4,06). Egyik csoport tagjai között sem találunk olyat, aki elégséges eredménnyel zárta felsőfokú tanulmányait, a közepes diplomák is kis számban jelennek meg, de meglepő módon a sikeresek csoportjában magasabb arányban (14 százalék szemben a 4 százalékkal). A négyes érdemjegyet tartalmazó oklevelek a kevésbé sikeresek birtokában vannak nagyobb arányban (74–65 százalék), a jelessel diplomázottak aránya csaknem azonos (21–20 százalék). A nem szignifikáns eredmények azt jelzik, hogy a rövid távon mért megtérülések nincsenek összhangban a tanulási befektetések minőségével, amennyiben a tanulmányi időszakot lezáró dokumentum minősítését minőségnek tekintjük. A kérdőívben rákérdeztünk a felsőfokú tanulmányok megkezdésének évére, az államvizsga évének és a diplomaszerezés évének pontos idejére. A válaszok alapján kiderül, hogy mindkét csoportba tartozók azonos, kétharmados arányban szerezték meg diplomájukat közvetlenül az államvizsga évében, a többiek a nyelvvizsga hiánya miatt

egy-két évvel később tudták ezt megtenni. A csoportok között e tekintetben tehát nincs eltérés, de a válaszadók egyéni meglátása szerint jó nyelvismerettel a sikeresek bírnak nagyobb arányban (92 százalék), a másik csoport tagjai közül kevesebben állítják ugyanezt (79 százalék). Állami nyelvvizsgát a két almintá tagjai azonos hányadban szereztek (60 százalék körül), és mindkét esetben tíz százalék alatti a több dokumentált nyelvtudással rendelkezők aránya. A tanulmányok megszakítása terén sem találunk érdemi különbséget, mindkettő csoportban tizenöt százalék körüli azok aránya, akik halasztottak, ezt legtöbbször családi okokkal, ezen belül újabb gyermek születésével indokolták.

A tanulmányok időszak vizsgálata során megállapítottuk, hogy a tanulás terén nyújtott teljesítmény és a munkaerőpiacon elért eredmények között kevés érdemi összefüggés áll fenn, s az is ellentétes az előfeltevésünkkel. Hipotézisünkben azt állítottuk, hogy a tanulásban jobban teljesítők korábban aratják le az első megtérüléseket a munkapiacra, ezzel ellentétben a sikeres befektetők rosszabb tanulónak bizonyultak, még a kevésbé sikeres befektetők jobb eredményekkel büszkélkedhetnek. Ezek után megkíséreljük a tanulás iránti attitűd feltérképezését, hogy választ kapjunk arra a kérdésre, a tanulmányoknak milyen szegmense hozható összefüggésbe a munkapiaci szerepléssel.

Tanulási attitűd és eredményesség

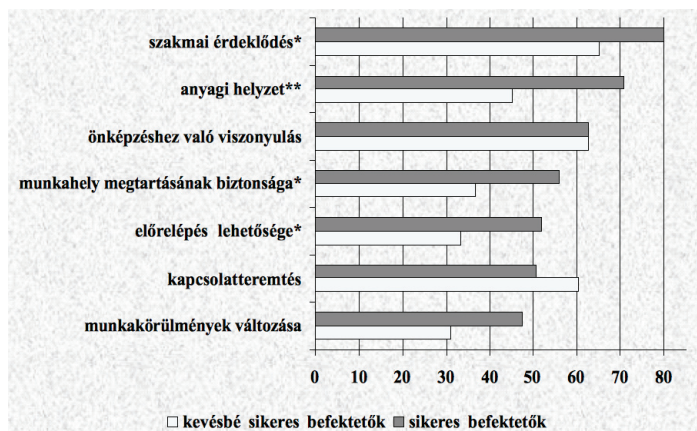
A tanulási attitűd vizsgálatának nehézségét az okozza, hogy a beállítódás általánosan közvetlenül nem megfigyelhető, csak következtetni lehet rá.⁴ A belső motívumok (pl. tudásvágy, érdeklődés, kíváncsiság) jelenléte feltételezi a tanulásához való pozitív viszonyt, ezért ezeknek az indítékoknak a kisgyermeket nevelő tanulónál történő megjelenésére hangsúlyozottan figyelünk. A külső ösztönző tényezők a vizsgált populációknál ugyan csak lényegesek, mivel a szándékolt karriertörést követően a munkaerőpiaci kihívásoknak próbálnak megfelelni. A két motivációs kategória között nem kívánunk értékkülönbséget tenni, annál is inkább, mivel nem lehet élesen elválasztani, sőt, egyéb kategorizálási lehetőség is létezik, ahol ezek egymásba játszanak.⁵ Az egykori hallgatóktól megkérdeztük, hogy a felsőfokú tanulmányoknak milyen kedvező hatását látták megmutatkozni a fizetett munka világába történő visszalépésüket követően, az eredményeket a 2. ábra mutatja. A belső motivációt tükröző szakmai érdeklődés a sikeresek csoportját jellemzi leginkább, de a felsőfokú tanulmányok továbbélése mindkét csoportban megmutatkozik, hiszen magas (60 százalék feletti) a szakmai érdeklődésre és az önképzéshez való viszonyulásra adott magas pontszámok aránya. A tanulmányok megkezdéséhez vezető motivációkban hasonló eredményeket kaptunk, a sikeresek általában belső indítékoktól (pl. szakmai érdeklődés, a tanulás szeretete) vezérelve jelentkeztek a felsőoktatásba a gyermekgondozási időszakban, a másik almintánál a diploma megszerzése és a munkapiaci előnyök domináltak. A reintegrálódást követő időszakra vonatkozó, a munka világához kapcsolódó változók esetében a sikeres befektetők csoportjába tartozó nők érzékeltették erősebben a tanulás hatását, a befektetések megtérülését meghatározónak vélik a jövedelmi viszonyukban, a pozíciójuk megtartásában vagy javításában, a családi életre is ható munkakörülmények vál-

⁴ Halász László (1979) *Az attitűd pszichológiai kutatásának kérdései*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

⁵ Maróti Andor (2002) Motiváció. In: Benedek András, Csoma Gyula & Harangi László *Felnőttoktatási- és képzési lexikon*. Budapest, Magyar Pedagógiai Társaság – OKI Kiadó-Szaktudás Kiadó Ház. Reiss, Steven (2004) Multifaceted nature of intrinsic motivation: The theory of 16 basic desires. *Review of General Psychology* 8. 3. pp. 179–193.

tozásában. Fontos eredményünk, hogy az általunk objektív munkapiaci tényezők alapján létrehozott sikeres befektetők csoportjának tagjai szubjektíve a munkaerőpiaci sikeresség eredőjét a tanulási befektetésekből látják, tehát a munkaerőpiacon történő előrelépések szorosan összefüggnek a tanulmányi befektetésekkel.

2. ábra: A tanulmányok hatása a munka világra az egyes csoportokon belül, százalék

* sign.=0,05-0,01, ** sign.=0,01-0,001

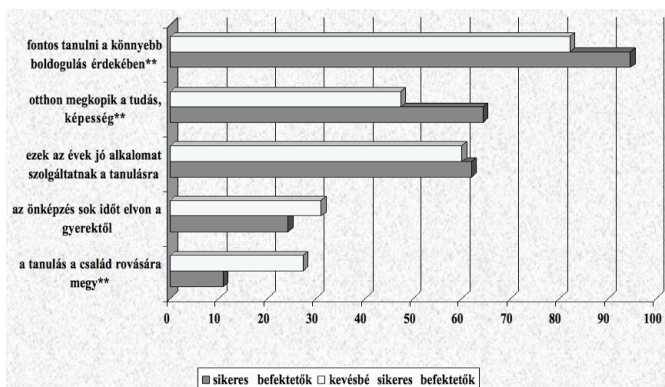
A női szerepköröket figyelembe véve (esetünkben tanuló felnőtt, fiatal anya, majd munkavállaló), a felsőfokú tanulmányokat és azok hatását vizsgáló kérdőívünkben igyekeztünk megjeleníteni a kisgyermeket nevelőket érintő területeket, így a tanulás és a munka mellett a tanulásnak a családi és közösségi életre gyakorolt hatását is érintettük. A gyermekgondozási időszak alatt végzett felsőfokú tanulmányokról szóló döntésben a beruházások között számolni kellett a családjánya szerepkör átmeneti módosulásával, a tanulás miatt fellépő, a családot érintő idő- és energiavesztéssel. A családi megtérülési oldalon ugyanakkor jelentkezhet a magasabb végzettségből adódó magasabb jövedelem és pozíció mellett a kedvezőbb munkafeltétel, a rugalmasabb munkaidő, amit jellemzően a magasabban kvalifikált nők igényelnek.⁶ A megtérülési oldal javára írható a munkaerőpiac biztonságosabb (újabb) elhagyása és az állás megtarthatósága, amely az iskolai végzettséggel párhuzamosan növekszik.⁷ A kérdőívünkre válaszoló nők életük egy fontos szakaszát, a szülést követő éveket megosztották a gyermek nevelése, valamint az egyetemi vagy főiskolai tanulmányok között. A kérdéseink között szerepelt ennek az időszaknak mérlegelése az újbóli munkaerőpiaci szerepvállalás távlatából, az inaktív életszakaszban folytatott tanulás megítéléséhez különböző állításokkal való egyetértésüket vagy egyet nem értésüket kellett kifejezniük a válaszadóknak (3. ábra).

6 Pongrácz Tiborné & Tóth István György (eds) (1999) *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről*. Budapest, TÁRKI-Munkaügyi Minisztérium Egenlő Esélyek Titkársága.

7 Lakatos Judit (2001) Visszatérés a munkaerőpiacra a gyermekgondozási idő után. *Statisztikai Szemle*, No. 1. pp. 56–63. Dobossy Imre (2000) A munka és a család összhangja – a családi értékek és aggodalmak közötti kapcsolatok elemzése. In: Pongrácz Tiborné & S.Molnár Edit: *Család és munka – értékek és aggodalmak a rendszerváltozás után*. Budapest, KSH-NKI. pp. 42–69.

3. ábra: Az inaktív életszakaszban folytatott tanulás megítélése az egyes csoportokon belül, százalék (n=119)

** sign.=0,01-0,001

A munkaerőpiactól távol töltött évek alatt végbemenő tudás és kompetencia gyengülés tényével leginkább a sikeres befektetők értenek egyet, de a másik csoport közel fele is hasonlóan vélekedik. Az eredményekből visszaköszön az a korábbi sejtésünk, miszerint a sikeres befektetők érzik leginkább a tanulás fontosságát, és belső indítékoktól vezérelve kezdték meg tanulmányaikat, és szintén ők hangsúlyozzák erőteljesebben az inaktív életszakaszban végzett tanulás jelentőségét is. A munkavállaló nők több mint kétharmada néhány év elteltével összességében úgy gondolja, hogy az inaktív életszakaszban is fontos tanulni a későbbi munka világában való könnyebb boldogulás érdekében. Ezt az állítást – nem meglepő módon – leginkább a sikeres befektetők osztják, akiknek a felsőfokú tanulmányok következtében a „könnyebb boldogulás” első jelei már megmutatkoztak. Azzal azonban már kevesebben értenek egyet (mindkét alminta 60 százaléka), hogy a szülést követő évek erre, még ha fontos is, valóban jó alkalmat szolgáltatnak. Ennek a vélekedésnek mélyebb megértéséhez a kérdőívben szereplő nyitott kérdés vizsgálatával jutunk közelebb, amely arra vonatkozott, hogyan élte meg visszatekintve a válaszó és családja a tanulmányok időszakát. Az elemzés során a válaszokat három kategóriába kódoltuk, ezek a kategóriák a *problémamentes*, a *tolerálható* és a *terhelt* neveket vették fel. A *problémamentesek* kategóriájába azon válaszó véleményei kerültek, akik egyáltalán nem érezték a kisgyermekesként végzett tanulmányok hátrányát a családi életben, esetleg pozitív hatásokról is beszámoltak, például: „nem volt különösebben megterhelő”, „könnyen vették az akadályokat”, „mindenkinek jót tett, a gyerek egy napot a nagyival töltött, beeláttak a kismama munkájába”, „kiszakadt a mindennapi robotból”, „nagy volt az összefogás, férje tehermentesítette a családdal kapcsolatos teendőknél”, „alapvetően pozitívan, közös döntés volt, közösen viselték a nehézségeket”. A tanulási időszakot *tolerálható* módon meg tapasztaló nők utaltak a nehézségeikre, de azokat áthidalhatónak tartották: „nehéz volt, de minden családtag és rokon segítőkész volt”, „a férje sokat segített, de voltak nehezebb időszakok”, „voltak nehézségek, de azok a mindennapokban is vannak”, „nehéz volt, de együtt döntöttek, ő éjjel tanult, a családtagok pedig sokat segítettek”, „sok szervezést, türelmet igényelt, fárasztó volt, de megérte a jobb körülményekért”. Azok számára, akiknek igen *terhelt* volt ez az életszakasz, a család és tanulás kapcsán csupán negatív élményeik

maradtak fenn: „nehezen, minden háttérbe szorult, férj, gyerek, az is megfordult a fejében, hogy otthagyja az iskolát”, „legnehezebben ő élte meg, rengeteget tanult éjjelenként, fáradt, ideges és feszült volt”, „a konzultációk idejére a szüleihez költözött, ilyenkor mindenki nehezen alkalmazkodott, a csecsemőnek megterhelő volt az utazás is”, „örökös veszekedés zajlott a gyerek felügyelete miatt, lelkiismeret-furdalás gyötörte, hogy a gyerekek törést okoz”, „a gyerekek megéreztek a vizsgaidőszak alatti feszült állapotát, a háztartást ilyenkor elhanyagolta, ami a férjét zavarta”, „kiborult, a szoptatást hamar abbahagyta, a gyermek pedig az anyósát hívta először anyának”.

Az eltérő visszaemlékezéseket takaró kategóriák közt közel hasonló arányban oszlanak meg a válaszó nők, a problémamentesek a minta 37 százalékát, a tolerálható időszaként minősítettek 33 százalékát, a terhelt élményeket szerzők 30 százalékát teszik ki. Az alminták között kisebb eltérést tapasztalunk, a sikeres befektetők vélik leginkább úgy, hogy ők és környezetük problémamentesen haladtak át ezen az életszakaszon (43 százalékuk, szemben a kevésbé sikeresek 22 százalékával), ugyanakkor valamennyivel alacsonyabb arányban gondolják, hogy a családra egyáltalán nem hatott negatívan a tanulás (28 százalék, a másik csoport esetében 32 százalék). Az inaktív életszakaszban végzett felnőttkori tanulást jól toleráló környezet a kevésbé sikeresek csoportjában jelenik meg magasabb arányban: 43 százalék, még a sikereseknél 28 százalék. A közel hasonló eredmények tehát alátámasztják az előző diagramon látott eredményt, ahol a gyermekgondozással töltött éveket mindkét csoport hasonló arányban vélte kevésbé alkalmasnak a tanulásra, ennek háttérbe pillanthatunk a visszaemlékezések felidézése során. Figyeljük meg azonban, hogy a néhány idézett mondat alapján is jól látszik a segítő környezet befolyása a nők tanulásának családi kihatására: számos válaszban megjelenik elsősorban a férj, másodsorban a szülők és egyéb rokonok segítsége vagy annak hiánya, amelyek erősen befolyásolják a tanulás és családi élet kapcsolatát. Nem véletlen, hogy a segítő személyek és a tanulással töltött évek hatása között legerősebb korreláció a válaszó nők szülei és társai esetében adódik, a házastárs szerepvállalása a nő karrierútjában meghatározó jelentőségű.⁸ Kérdéseink között szerepelt a különböző családtagok, rokonok és egyéb személyek tanulmányok alatti segítségnyújtásának mértéke, ezt a skálát felhasználva kiderül, hogy a legtöbb segítséget nem azok kapták, akik problémamentesnek érezték ezt az időszakot, hanem azok, akik jól tolerálták azt, a legkevesebb támogatásban pedig a terhelt évekről beszámoló válaszó részesültek. Érdekes, hogy a tanulmányok és a család összefüggésében a sikeres befektetők nem bizonyultak szignifikánsan problémamentesebbnek, a 3. ábrán látható családi vonatkozású változók tekintetében azonban jelentősebb az eltérés a két almintá között: a kevésbé sikeres befektetők érzik leginkább úgy, hogy a tanulás a család rovására megy, és a gyermekkel töltött időszaktól fosztja meg az anyát. Úgy tűnik, hogy az inaktív évek alatt folytatott tanulást a kevésbé sikeres befektetők általánosságban problémásabbnak, veszélyesebbnek ítélik meg a családi éltre vonatkozó negatív hatások miatt, azonban személyes tapasztalataik ezt kevésbé támasztják alá.

Kutatásunkban olyan munkavállalókat vizsgáltunk, akik a gyermekgondozási évek alatt felsőfokú tanulmányokat folytattak, s időközben újra munkába álltak. A munkapiaci megtérülések alapján kialakított almintákat alakítottunk ki, és vetettük össze, feltételezve, hogy a munkaerőpiaci sikeresség összefüggésbe hozható a származással, valamint a

⁸ Cseh-Szombathy László (2000) A házastársi konfliktusok előfordulásának gyakorisága és a konfliktusok társadalmi forrásai. In: Schadt Mária (ed) *Családszociológia*. Pécs, Comenius Bt.

tanulmányi eredményességgel. A munka világában tapasztalt sikerességre a demográfiai háttér nem volt erőteljes hatással, a tanulmányokat illetően pedig várakozásunkhoz képest eltérő eredményeket kaptunk. Hipotézisünkben ugyanis az szerepelt, hogy a munkában sikeresebbek a tanulás terén jobban teljesítettek; ezzel ellentétben a sikeres befektetők hallgatóként kevésbé eredményesek voltak, még a kevésbé sikeres befektetők jobb eredményekkel zárták tanulmányaikat. A sikerességet magyarázó szignifikáns eredményre találtunk a tanulási döntésben meghozott szakválasztás terén, a sikeresek csoportjába tartozók háromnegyede ugyanis helyesnek ítélte egykori döntését, a másik csoport fele azonban másik szakot választana. Egyéb tanulmányi teljesítményre vonatkozó, meghatározó különbséget nem mutatkozott a két csoport között, ezért a tanulási attitűdben kerestük tovább a megtérülések különbözőségének okát.

A tanulás iránti hajlandóságban és a tanulóhoz való viszonyulásban számos lényegi eltérést találtunk a két minta között, s ezen különbségek nyomán eltérő attitűdök rajzolódtak ki. A sikeres befektetők a tanulmányokat megelőzően és azt követően meghatározó primer motivációval rendelkeztek, amelyek – a kevésbé sikeres tanulmányi teljesítmény ellenére – olyan erős hatással bírtak, hogy a munkaerőpiacon a szakmai munkásságba való bekapcsolódás során számos hozamot eredményeztek. Az ideiglenesen inaktív életszakaszban végzett tanulás fontosságát a sikeres befektetők szignifikánsan jelentősebbnek érzékelték, és jobban összeegyeztethetőnek vélték a kisgyermek nevelésével és egyéb családi teendőkkel. A tanulmányok munkaerőpiaci beválthatósága a vizsgált időszakban a sikeres befektetők csoportjában funkcionált, ezt mutatták az objektív adatok (pl. jövedelememelkedés, pozícióváltás a reintegrációt követően), és ezt láttuk a válaszadók szubjektív véleménye alapján kirajzolódni a tanulmányok hatásának a munkapiaci megtérülésekre vonatkozó elemzésében. A sikeres befektetők a reintegrációt követő munkapiaci sikereket (pl. anyagi helyzet, előrelépés, munkahely megtartás) ugyanis a gyermekgondozási időszak alatt végzett tanulmányokkal indokolták, de ezen túlmenően, a szakmaiságban rejlő eredményeket (pl. bekapcsolódás a szakmai munkába, továbbképzéseken való részvételi hajlandóság, szakmai érdeklődés) is szignifikánsan ők ítélték inkább a tanulmányok kedvező hatásának. A kevésbé sikeres befektetők, akik elsősorban éppen a várható munkapiaci megtérülések miatt kezdték meg (jó eredménnyel elvégzett) tanulmányaikat, a sikeres elhelyezkedésen túl egyelőre egyéb megtérüléssel nem számoltak.

Engler Ágnes

A tanítói pálya elnőiesedésének történeti előzményei

Kutatásunk célja a magyarországi középfokú tanító- és tanítónőképzés expanziójának feltárása az 1828 és 1945 közötti időszakban. Az intézetek által kiadott értesítők, a miniszteri jelentések, és statisztikák alapján az intézmények számának, területi elhelyezkedésének meghatározása, a tanulólétszám növekedésének vizsgálata volt fő feladatunk. A kutatás során azonban válaszokat találtunk a pálya elnőiesedésének lehetséges okaira is, melyeket az alábbiakban szeretnénk bemutatni.

Ahhoz, hogy a tanítónői túltermelés problémáját megértsük egészen a 19. század végéig vissza kell tekintenünk. Ekkor nem volt Magyarországon a nőnevelés fellendülésének megfelelő, elegendő számú leánynevelő intézet, ezért sok szülő leánygyermekét – jobb hí-